

CONATAN SAFRAN FOYERİN “MƏN, BURADAYAM” ROMANINDA KİMLİK PARÇALANMASI

Qismət Rüstəmov

Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: qismet1986@gmail.com

Xülasə. Məqalədə çağdaş Amerikan ədəbiyyatının tanınmış siması Conatan Safran Foyerin “Mən, buradayam” romanında kimlik parçalanmasından, amerikan-yəhudilərinin seçim qarşısında qalmaqları araşdırılır. Sekulyar və dini kimlik parçalanmasından başqa, məqalədə real və virtual kimlik məsələsinə tədqiq edilir.

Açar sözlər: Çağdaş Amerika ədəbiyyatı, identiklik, yəhudi kimliyi.

THE DISRUPTION OF IDENTITY IN JONATHAN SAFRAN FOER'S NOVEL “HERE I AM”

Gismat Rustamov

Azerbaijan University of Languages, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article investigates the disruption of identity and also the option that American Jews' facing with in Jonathan Safran Foer's novel “Here I am”. Besides the disruption of secular and religious identities, the article also studies the issue of real and virtual identities.

Keywords: contemporary American literature, identity, Jewish identity.

НАРУШЕНИЕ ИДЕНТИЧНОСТИ В РОМАНЕ ДЖОНАТАНА САФРАНА ФОЕРА «ВОТ Я»

Гисмет Рустамов

*Азербайджанский Университет Языков, Баку,
Азербайджан*

Резюме. В статье исследуется нарушение идентичности, а также выбор, с которым сталкиваются американские евреи в романе Джонатана Сафрана Фоеера «Вот я». Помимо нарушения светской и религиозной идентичности, в статье также затрагивается проблема реальной и виртуальной идентичности.

Ключевые слова: современная американская литература, идентичность, еврейская идентичность.

Çağdaş Amerika romançısı Conatan Safran Foyer 1977-ci il fevralın 21-də Vaşinqtonda dünyaya gəlib. Foyerlər ailəsi İkinci Dünya Müharibəsindən sonraya Amerikaya köçüblər və “North capitol” prospektində bir baqqal dükanı açıblar. Conatan Safran Foyer “Georgetown Day” məktəbində oxuyub. Səkkiz yaşı olanda sinifdə çox təhlükəli bir kimyəvi partlayış olub, bundan şok keçirən Foyer üç il müalicə alıb. Foyer 1994-cü ildə, on yeddi yaşında “Bronfman gənclər təqaüdü”nün sponsorluğunda Şimali Amerikalı yəhudi yeniyetmələrlə birlikdə İsraildə səfərdə olub. Daha sonra isə “Prinston Universiteti”ndə fəlsəfə təhsili alıb. Yazıçı hal-hazırda “Nyu-York Universiteti”ndə “Yaradıcı yazı” dərsi deyir.

Conatan Safran Foyerin ilk romanı “Hər şey aydınlandı” 2002-ci ildə çapdan çıxan kimi böyük rezonans doğurdu. Foyerin debüt romanı, əslində, əvvəlcə dissertasiya işi kimi yazılıb, sonradan məşhur Amerika yazıçısı Coys Kerol Outsun tövsiyəsi və dəstəyi ilə elmi işini yazarkən topladığı materialları romanlaşdırıb.

Foyerin ikinci romanı “Hədsiz səs-küylü və çox doğma” Amerikadakı 11 sentyabr terror aktından sonra Nyu-yorkda bir uşağın başına gələnlərdən bəhs edən, avanqard yazı metodlarından istifadə edilən yenilikçi roman kimi məşhurlaşıb. Romana Stiven Daldri tərəfindən eyni adlı film çəkilib.

Foyerin üçüncü kitabı “Heyvan yemək” vegetarianlıq haqqında araşdırmaadır. Özü də vegetarian olan Foyer bu kitabında çağdaş insanın yemək seçimlərini və ət sənayesini araşdırır.

Foyerin dördüncü kitabı məşhur polyak-yəhudi yazıçısı Bruno Şultsun “Timsah küçəsi”ni “montaj, kəsmək” metoduyla yenidən yazdığı avanqard “Şifrə ağacı” kitabıdır.

Conatan Safran Foyerin ən iri həcmli romanı olan “Mən, buradayam” Vaşinqtonda yaşayan adi bir yəhudi ailənin 700 səhifəlik hekayəsidir. Romanın başlıca personajları serial ssenaristi Yakob Blok, həyat yoldaşı Culiya və üç oğlu – Sem, Maks, Benjidir. Bundan başqa Yakobun Holokost şahidi olmuş babası İsak, atası İrv, anası Deborahdır. Bu ailə İkinci Dünya Müharibəsi zamanı öldürülən Polyak-yəhudi yazıçı Bruno Şultsun doğum və ölüm yeri olan, yəhudi mədəniyyətində, adət-ənənəsində məxsusi yeri olan Polşa şəhəri (bugün Ukrayna ərazisindədir) Drohobıçdandır. Romanın mövzusu bir ailənin dağılmasına paralel şəkildə İsraildə müharibənin başlası və Amerikada yaşayan yəhudi Bloklar ailəsinin öz kimlikləriylə üzləşməsindən bəhs edir.

Conatan Safran Foyer hələlik sonuncu olan “Mən, buradayam” romanını həyat yoldaşı Nikol Kraussdan boşanandan sonra yazıb. Romanın adı Əhdi-ətiq”dəki “Yaradılış” kitabında Allahın İbrahimi İshaqla sınağa çəkdiyi hissəyə işarə edir. Romandakı “Mən burada yoxam” adlı hissədə oxuyuruq: *“Allahın İbrahimi sınağa çəkməsi belə qələmə alınıb: “Sonra Allah İbrahimi sınağa çəkdi. Allah ona “İbrahim!” deyər səsləndi. İbrahim “Mən, buradayam” – dedi. Əksər adamlar elə bilir ki, Allah İbrahimi daha sonra baş verənlərlə sınağa çəkir, çünki ondan oğlu İshaqı qurban etməsini istəyir. Ancaq mənə Allah İbrahimi, əslində, ona səslənəndə sınağa çəkmiş ola bilər. İbrahim Allahın ona səsləndiyini eşidəndə cavab kimi “nə lazımdır?” demir; “buyurun” da demir. Bir bəyənətlə cavab verir: “Mən, buradayam.” Allahın nəyə ehtiyacı olur-olsun, Allah nə istəyir-istəsin, İbrahim onun üçün bütün varlığıyla orada olduğunu ifadə etmək istəyir; nə şərtləri, nə tərəddüdləri, nə də izahat vermə ehtiyacı var. O söz, yəni hineni (mən, buradayam) mətndə iki dəfə daha təkrarlanır. İbrahim İshaqı Moriya dağına aparanda, İshaq vəziyyəti nə qədər ciddi olduğunu başa düşür. Bütün uşaqlar kimi o da qurban edilmək üzrə olduğunu anlayır. Mətdə belə yazılıb: “İshaq atası İbrahimə “Atam!” – dedi və atası ona “Mən buradayam, oğlum” deyər cavab verdi. İshaq ondan soruşur: “Budur od və odun buradadır, bəs quzu haradadır?” İbrahim cavab verir: “Oğlum, qurban üçün quzunu Allah özü hazırlayacaq.” İshaq “Ata” demir, İbrahimə “atam” deyər xitab edir. İbrahim musəvilərin atasıdır, amma İshaqın da atasıdır, öz atası. İbrahim “nə istəyirsən?” demir, “mən, buradayam” deyir. Allah ona səslənəndə bütün varlığı ilə onun üçün hazırdır. İshaq atasına səslənəndə İbrahim oğlu üçün bütün varlığı ilə hazırdır. Bəs bu necə mümkün olur? Allah İbrahimdən İshaqı öldürməsini istəyir və İshaq atasından oğlunu qorumasını. İbrahim eyni anda necə bir-birinə tamamilə zidd olan iki şey birdən ola bilər? Hineni*

(buradayam) sözü əhvalatda bir də təkrarlanır, həm də ən dramatik anda. “Allahın xəbər verdiyi yerə gələndə İbrahim qurbangah düzəltdi, üstünə odun yığdı. Oğlu İshaqı bağlayıb qurbangahdakı odunların üstünə uzatdı. Onu öldürmək üçün baltasını yuxarı qaldırdı. O anda Rəbbin xəbərçisi göylərdən iki dəfə səsləndi və “İbrahim! İbrahim” dedi və o “Mən, buradayam” deyə cavab verdi. Mələk “Uşağa dəymə, onu heç nə etmə, çünki indi Allahdan qorxduğunu başa düşdüm. Bircəcik oğlunu belə Allahdan əsirgəmədin.” – dedi. İbrahim “nə istəyirsən?” soruşmur, ona “mən, buradayam” deyir. Bar mitzvah üçün əzbərləməli olduğum pasaj çox şeydən bəhs edir, ancaq məncə əsasən kim olduğumuzu və kimlərin yanında olduğumuzdan, üstəgəl, bunun hər şeydən öncə kimliyimizi necə fəvqəladə şəkildə formalaşdırmağından bəhs edir” [1, s.131-132].

Roman Bloklar ailəsinin böyük oğlu Semin məktəbdə bir kağıza irqçi sözlər yazmaqda ittiham edilməsiylə başlayır. Sem ittihamları qəbul etməyi və üzr istəməyi rədd edir, bu da “bar mitzvah” ayininin keçirilməsini riskə atır.

Yəhudi mədəniyyətində çox əhəmiyyəti olan “Bar mitzvah” yetkinliyə, yəhudi kimliyinə sahib olmağı simvolikləşdirən bir ritualdır. Yəhudilikdə inanlı yəhudi oğlanları “bar mitzvah”, inanlı yəhudi qızları “bat mitzvah” adlanan yetkinliyə, həddi-buluğa çatma mərasimindən keçirirlər. Yəhudiliyə görə, 13 yaşa çatan yəhudi oğlanları öz əməllərindən məsul olurlar və yetkinliyə qədəm qoyurlar. “Bar mitzvah” mərasimindən əvvəl uşağın əməllərinə görə məsuliyyət valideynlərinin üzərinə düşür. Bu mərasimini keçən gənclər artıq yəhudi ayinləri, adət-ənənələri və əxlaqını yaşatmaqla bağlı öhdəlik götürmüş hesab edilir [2, s.4].

Semin “bar mitzvah” mərasimindən qısa müddət əvvəl, yəni hələ məsuliyyəti valideynlərinin üzərində olarkən məktəbdə bir vərəqə irqçi sözlər yazmasıyla başlayan gərgin vəziyyət, Culiyanın əri Yakobun gizli ikinci telefonunu tapmasını və açıq-saçıq mesajlarını oxumasıyla daha da qəlizləşir. Ər-arvad boşanmaq prosedurları ilə bağlı müzakirələrə başlayırlar, bu ayrılığın uşaqlara təsir etməməsi üçün nələr etməli olduqları haqqında baş sındırırlar. Culiya ailə dostlarından biriylə münasibətə başlayır. Yakobun babası İsak intihar edir. Mərkəzi Şərqdə aləm bir-birinə dəyir. Bu qarışıqlıqdan bir neçə gün əvvəl İsraildən Yakobun əmisi uşağı Tamir və onun oğlu Barak Semin “bar mitzvah” mərasimi üçün, bir də Amerikada ev almaq imkanlarını araşdırmaq üçün Bloklar ailəsinə qonaq gəlir. Tamir Yakobu dilə tutmağa çalışır ki, İsrailə qayıtsın, ölkə müsəlmanlarla müharibə şəraitindədir, yəhudilər yer üzündən silinə bilər. Yakob müharibəyə getməyə qərar versə də, son anda fikrindən daşınır. Sem niyə irqçi sözlər yazdığını izah edir, “bar mitzvah” mərasimi yaxşı keçir, amma valideynləri boşanır. Yakob ayrı evə köçür. Kitab ailənin iti Arqusun ölümü ilə bitir.

Conatan Safran Foyer romanla bağlı Terri Qrossa verdiyi radio-müsahibədə yenidən romanın adından çıxış edərək belə deyir: *“İshaq atasını çağırır: “Ay ata!”, atası İbrahim cavab verir: “Mən, buradayam”, birbaşa əks-səda. Çox təsirli andır. Ancaq həm də çox paradoksal andır, çünki oğlunuz üçün mövcud olsanız da, oğlunuzu qeydsiz-şərtsiz öldürməyinizi istəyən*

Allah üçün mövcud ola bilməzsınız. Məncə, bu kimlik paradoksdur, çünki iki yerdə eyni vaxtda mövcud olduğumuzu və hər ikisini də sadıq qaldığımızı düşünsək də, əslində, personajların həyatında belə olmur, onlar dini və sekulyar dəyərlər arasındakı paradoksu hiss edirlər. Onlar özlərini sədaqətli bir münasibət, bir evlilik və dünyada vahid bir kimliyi davam etdirmək istəyi arasında qalmış hiss edirlər. Çox güman ki, əksər insanlar kimi Culiya və Yakob da bu paradoksla yaşaya bilərlər” [3].

Foyer personajların ailədaxili problemləriylə və xarici dünyadakı katastroflar arasında paralellər qurur, eyni zamanda, hər bir personajın fərdi dünyasındakı təbəddülatlar, ikiləşmələrlə xarici dünya arasında analogiyalar aparır. Müəllif bir ailənin məhrəm dünyasına nüfuz edərək ən xırda detalları belə ensiklopedik vasvasılıqla təsvir edir və bir ailənin modelində toqquşan, ikiləşən, dəyişmək istəyən kimliklərdən söz açır.

Foyer tez-tez müəllif obyektivini Sem və qardaşlarının böyüməsinə, yetkinləşməsinə, öz mənliliklərini, kimliklərini formalaşdırmasına çevirir. Müəllif roman boyunca uşaqlar valideynlərinə həyatın mənası, ölüm və zamanla bağlı suallar verirlər. Bununla yanaşı, yeni əsrin qaçılmaz mövzusu kimi texnologiyanın kimliyin, şəxsiyyətin formalaşmasına olan təsirinə də nəzər yetirir, məsələn, Semin virtual bir platformada öz avatarını yaradaraq oynadığı onlayn oyun, “oynanan” yox, “yaşanan” oyun kimi təqdim edilir. Adı “Başqa həyat” olan bu oyun Sem üçün elə-belə bir məşğuliyyət deyil, özünüifadə platformasıdır, həyatda narazı olduğu Semin (özünün) daha yaxşı versiyasını tərtib etmək imkanındır. Maraqlıdır ki, Sem virtual aləmdə özünə yəhudi olmayan bir qadın avatari seçir, beləliklə, sanki onun üzərindəki yəhudi kişinin məsul olduğu hər şeydən qaçır. Real həyatda ənənədən gələn məcburiyyətlər altında sıxılan Sem, virtual həyatda dini öz bildiyi kimi yaşayan Sementa olur. Sem real həyatı “kompüter monitorunun zibilə qalmış tərəfindəki həyat” [1, s.14] şəklində ifadə edir.

Romandakı maraqlı səhnələrdən birində Sem anasından ona bir göyərçin almasını istəyir. Bu hissə irihəcmli romanın bir çox hissəsi kimi iki nəfər arasındakı dialoq şəklində yazılıb. Ümumiyyətlə, Foyerin digər romanlarında da dialoq vasitəsilə sürətli keçidlər, əsərin ağır fəlsəfi tezisləriylə yumoristik, zarafətli qatı yan-yana gətirərək tarazlıq yaratmaq nəzərəçarpan metodlardan biridir. Dialoqlar həm də müəllifin personajlarına öz fikirlərini birbaşa, kommentariyasız, izahatsız, bəzək-düzəksiz ifadə etmək imkanı yaradır. Həmin səhnədən bir parçaya nəzər yetirək:

“Birdən evini bəyənməsə?”

“Bəyənəcək.”

“Amma birdən bəyənmədi?”

“Ana, bəyənəcək, çünki ona sevəcəyi gözəl bir yuva qurmaq üçün əlimdən gələni edəcəyəm.”

“Bəs yenə bəyənməsə?”

“Ana.”

“Sual da verə bilmərəm?”

“Bəyənməsə yaqin geri qayıtmaz. Oldu? Geri qayıtmaz və uçmağa davam edər.”

Heç bir həftə çəkmədi ki, Sem dünyada poçt göyərçinləri olduğunu unuttu, – o ərafədə su tüfənglərinin varlığından xəbər tutdu – amma Culiya oğlunun dediklərini əsla unutmadı: Geri qayıtmaz və uçmağa davam edər. “ [1, s.201-202].

Bu parçada müəllif həm real dünyadan çox virtual dünyada vaxt keçirən Semi, həm artıq araları dəyən ər-arvadı, həm də romanın mərkəzində, nüvəsində olan yəhudi kimliyinin əsas xüsusiyyətlərindən biri olan əbədi şəkildə yuva, axtaran səyyah motivini göyərçin metafora ətrafında birləşdirir. Müəllif demək istəyir ki, əgər məkan, torpaq, ev insane qucaq açmırsa, onunla identik olursa, onda insan yuvasında rahatlıq tapmayan göyərçin kimi geri qayıtmır, uça-uça sərgardan qalır, kimliyi bir yerə bağlanmır, bir növ Semin virtual oyuna aludə olması kimi, realılıqla arasında uçurum yaranır.

Nəticə. Roman boyu müəllif əvvəlcə bir ailədəki fərdlərin (ər və arvadın) romantik sevgilidən ənənəvi valideynə, sonra iki yad adama, sonra isə ayrılmağa üz tutan adamlara çevrilməsini mərhələ-mərhələ, etap-etap təsvir etməklə yanaşı, etnik-dini kimlik fazasındakı parçanlamayı (amerikanlaşmış yəhudi və yəhudi), real həyat başa çıxılmalı gerçəklikləri ilə çağdaş dövrün sığınacaq yerlərindən biri olan virtual dünyanın – sosial şəbəkələrin komfort zonası arasındakı bölünməni, köçüb yaşadığını, yoxsa qoyub gəldiyin yerə aid olmanın arasındakı çatları, uçurumları təhlil edir. Müəllif demək istəyir ki, kimlik məsələləri istər fərdi, istərsə də ictimai planda olsun, böhran anlarında, sərhəd situasiyalarında üzə çıxan ehtiyacdır. Kimlik ehtiyacı bir tərəfilə oxşamaq – kimisə model seçmək, bir tərəfilə fərqlənmək istəyində özünü bürüzə verir. Məsələn, romanda nəvə irqçi sözlər yazan nəvə bunu hansısa qatda vaxtilə öz bloqunda antisemit sözlər yazan babasını örnək seçdiyi üçün etmiş ola bilər, ancaq “Başqa həyat” adlı onlayn oyunda dünyanı öz bildiyi kimi tərtib edərkən o, oxşamaq yox, fərqlənmək və görünmək istəyir. Eləcə də, Yakob bir tərəfdən sosial kimliyin hamıya təqdim etdiyi hazır paketdə olduğu kimi örnək valideyn olmağa çalışır, digər tərəfdən öz gizli dünyasında – ikinci cib telefonunda (bu bir növ oğlunun virtual dünyasına analogiyadır) həyatda heç vaxt olmadığı, amma görünür hansı qatda olmaq istədiyi maskulin Don Juandır. Culiya bir yandan mövcud evin səliqə-səhmanına nəzarət edən klassik, ənənəvi ana-qadın kimliyindədir, bir yandan da daim üzərində çalışdığı, düşündüyü yeni bir evin memarlıq planının eskizlərini cızır. Bir yandan artıq kök atıb yaşadıkları Amerika həyatının özləri də bilmədən qoşulub içində əridikləri sekulyar dünyası var, o biri yanda müharibə başladığı üçün onları vətəni qorumağa çağıran yəhudi etnik kimliyi.

Belə məlum olur ki, Foyer bu kitabında çağdaş amerikan yəhudilərinin kimlik axtarışlarını iki daşın arasında qalma, iki kimlik arasında yırğalanma, ancaq tam şəkildə heç birini bağlama bilməmək şəklində ifadə edir və bu cəhətdən daim axan, artıq qatı olan heç bir münasibətin mümkün olmadığı XXI əsrin qloballaşmış postmodern dünyasını “modernizmin maye halı” [4] adlandıran görkəmli filosof Ziqmunt Baumanla səsləşir.

Ədəbiyyat

1. Foer J.S. (2017), Here I Am, Picador paper, pp.131-132.
2. Olitsky K.M. (2000), An Encyclopedia of American Synagogue Ritual, Greenwood Press.
3. <https://www.npr.org/programs/fresh-air/2017/07/07/535970679/fresh-air-for-july-7-2017>
4. Bauman Z. (2019), Akışkan modernite, Can yayınları.